

سواد رسانه‌ای در مدرسه

اشاره

در گذشته، بی‌سوادی یک مشکل فراگیر اجتماعی بوده است. سواد به معنای توانایی خواندن، نوشتن، حساب کردن و آموزش این مهارت‌ها به دانش‌آموزان، عمده‌ترین رسالت تعلیم و تربیت قلمداد شده است. امروزه با پیشرفت در زمینه‌های گوناگون، سواد از معنای سنتی خود فاصله گرفته و انواعی را شامل می‌شود که یکی از آنها سواد رسانه‌ای است. رشد سواد رسانه‌ای، به‌عنوان یک ضرورت برای افراد، نیازمند زمینه‌هایی است. به نظر می‌رسد نظام آموزش و پرورش می‌تواند به‌عنوان یک نهاد رسمی در آموزش این سواد نقش اساسی ایفا کند. نگارنده قصد دارد در مقاله حاضر مفهوم سواد رسانه‌ای، الزامات آموزش آن در مدرسه و نکات عملی برای آموزش آن را بررسی و بیان کند.

کلیدواژه‌ها: سواد رسانه‌ای، تعلیم و تربیت، آموزش، ارزیابی و تحلیل اطلاعات

مقدمه

امروزه حضور فراگیر رسانه‌ها موجب شده است افراد خود را مقابل حجم وسیعی از اطلاعات ببینند و امکان کسب تجربه‌های متنوعی برای آن‌ها فراهم شود. ما در برهه‌ای از تاریخ قرار گرفته‌ایم که رسانه‌ها نقش غالب را در روابط و تعاملات ایفا می‌کنند. ما عمدتاً از اطلاعات و معلومات خود را از رسانه‌هایی از جمله اینترنت، شبکه‌های اجتماعی، روزنامه‌ها، تلویزیون، رادیو، مجلات و کتاب‌ها دریافت می‌کنیم. برای اینکه بتوانیم در استفاده از این رسانه‌ها کاربرانی موفق باشیم، باید اطلاعات موجود در آن‌ها را دریافت، تحلیل و ارزیابی کنیم و قابلیت‌های هر کدام را به خوبی بشناسیم. این امر، پدیده‌ای به نام سواد رسانه‌ای و آموزش آن را اجتناب‌ناپذیر ساخته است. اخیراً در بسیاری از نظام‌های آموزشی، آموزش سواد رسانه‌ای به دانش‌آموزان در دستور کار قرار گرفته است.

سواد رسانه‌ای: تعریف، تاریخچه

سواد رسانه‌ای عبارت است از قدرت درک نحوه کارکرد رسانه‌ها و معنی‌سازی در آن‌ها. یا توانایی دسترسی، تحلیل، ارزیابی، و ایجاد انواع پیام‌های رسانه‌ای. مفاهیم سواد رسانه‌ای در سه سطح عمومی، متوسط و پیشرفته قرار می‌گیرند. مفاهیم عمومی بر اینکه چگونه رسانه‌ها ما را تحت تأثیر قرار می‌دهند، تمرکز دارند. مفاهیم متوسط به چگونگی ایجاد معنا از مفاهیم رسانه‌ای می‌پردازند و مفاهیم پیشرفته تعامل رسانه‌ها و جامعه و نقش سواد رسانه‌ای در ایجاد تغییرات را بررسی می‌کنند. انجمن ملی آموزش سواد رسانه‌ای آمریکا* هدف آموزش سواد رسانه‌ای را کمک به اشخاص در تمامی گروه‌های سنی، به منظور توسعه مهارت‌های مواجهه با رسانه‌ها می‌داند و معتقد است، افراد نیاز دارند در دنیای امروز متفکرانی منتقد، ارتباط‌گرانی مؤثر و شهروندانی فعال باشند (هابز و ریچارد، ۲۰۰۳). آموزش سواد رسانه‌ای در بعضی کشورها پیشینه‌ای به نسبت طولانی دارد. در روسیه مفهوم آموزش رسانه به سال‌های ۱۹۲۰ و در انگلستان به سال‌های ۱۹۳۰ باز

می‌گردد. بعد از آن، به تدریج مفهوم سواد رسانه‌ای نیز پا به عرصه وجود گذاشت. در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ روش‌های جدید آموزش سواد رسانه‌ای در ایالات متحده ایجاد شد که مطابق آن‌ها معلمان ویدیوهای تجاری به دانش‌آموزان نشان می‌دادند که آن‌ها را با اصطلاحات جدیدی آشنا می‌کرد. در دهه ۱۹۶۰ چارچوب فکری متفاوتی در رابطه با سواد رسانه‌ای، در بعضی از کشورهای غربی، شکل گرفت که بر کار در یک فرهنگ همگانی، به جای تلاش برای متقاعد سازی افراد نسبت به مخرب بودن فرهنگ همگانی، تأکید داشت. در دهه ۱۹۷۰ تمرکز سواد رسانه‌ای بر به‌کارگیری تصاویر و بازنمایی‌ها قرار گرفت که به عنوان چارچوب بازنمایی شناخته می‌شود. از همان سال‌ها، به علت فراگیر شدن استفاده از رایانه در آموزش و بعدها ظهور اینترنت و متنوع‌تر شدن رسانه‌ها، در بسیاری از کشورها آموزش سواد رسانه‌ای در مدرسه به یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر تبدیل شد. امروزه در کنار اینکه نهادهای مستقل و متنوعی برای آموزش سواد رسانه‌ای وجود دارند، نظام تعلیم و تربیت نیز به عنوان نهادی رسمی شناخته می‌شود که یکی از مهم‌ترین مراجع برای آموزش سواد رسانه‌ای به نسل‌های در حال رشد است.

آموزش سواد رسانه‌ای در مدرسه چه اهمیتی دارد؟

سواد رسانه‌ای پاسخی ضروری و واقع‌نگر نسبت به محیط جدید رسانه‌ای است. اگر دانش‌آموزان به سواد رسانه‌ای تجهیز نشوند، در میان انبوهی از اطلاعات آموزشی، فرهنگی اجتماعی، سیاسی، روان‌شناسی و مذهبی سردرگم می‌مانند. با آموزش سواد رسانه‌ای در مدرسه، می‌توان زمینه کاهش آسیب‌های اجتماعی ناشی از رسانه‌های نوظهور را ایجاد کرد. با آموزش سواد رسانه‌ای، دانش‌آموزان قادر خواهند بود چگونگی ایجاد پیام‌های رسانه‌ای را یاد بگیرند، سوگیری‌های رسانه‌ها را تشخیص دهند، اطلاعات اشتباه رسانه‌ای را تشخیص دهند، پیام‌های رسانه‌ای را براساس تجربیات،

اگر دانش‌آموزان به سواد رسانه‌ای تجهیز نشوند، در میان انبوهی از اطلاعات آموزشی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، روان‌شناسی و مذهبی سردرگم می‌مانند

باورها و ارزش‌های خود ارزیابی کنند، و نیز پیام‌های رسانه‌ای را طراحی، ایجاد و منتشر سازند. در فضایی که رسانه‌ها در جریان یاددهی - یادگیری نقشی بنیادی دارند، در صورتی دانش‌آموزان می‌توانند بهره‌ای لازم را ببرند که سواد رسانه‌ای در آن‌ها تقویت شود. این مباحث اهمیت آموزش سواد رسانه‌ای در مدرسه را برجسته می‌سازد.

چگونه در مدرسه سواد رسانه‌ای را آموزش دهیم؟

آموزش سواد رسانه‌ای در مدرسه نیز مانند سایر فرایندهای یاددهی - یادگیری در صورتی موفقیت‌آمیز خواهد بود که بر اساس اصولی مشخص طراحی، اجرا و ارزشیابی شود. در آموزش سواد رسانه‌ای، مواردی از جمله اهداف، محتوا، روش‌های اجرا، سازوکارهای تدریس و ارزشیابی باید متوجه زوایای خاصی باشند و به نحوی سازمان‌دهی گردند که پیامدهای مد نظر را به دنبال داشته باشند، در جدول ۱، محقق با اتکا به مبانی موجود، چگونگی و کیفیت مؤلفه‌های دخیل در جریان آموزش سواد رسانه‌ای را ارائه کرده است.

نتیجه‌گیری

آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس ضرورتی انکارناپذیر است که نادیده گرفتن آن پیامدهای منفی برای دانش‌آموزان، نظام آموزشی و جامعه خواهد داشت. در آموزش سواد رسانه‌ای باید اهداف، محتوا، روش‌های اجرا و تدریس، و همچنین ارزشیابی از اصول خاصی برخوردار باشند تا پیامدهای مورد نظر حاصل شوند. ذکر این نکته نیز حائز اهمیت است که در نظام آموزشی ما، بدون تردید آموزش سواد رسانه‌ای با چالش‌هایی مواجه است، از جمله اینکه هنوز آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس به رسمیت شناخته نشده است، شرایط و امکانات مدارس ما در بسیاری از منابع کافی و مناسب نیست، معلمان آموزش دیده در این حیطه اندک هستند، تدوین این دوره‌ها برای نظام آموزشی هزینه‌بردار است و نیز توانمندی دانش‌آموزان در مناطق مختلف برای قرار گرفتن در معرض این آموزش‌ها متفاوت است. اکنون این سؤال پیش می‌آید که آموزش سواد رسانه‌ای برای نظام آموزش و پرورش کشور ما تا چه اندازه اولویت دارد؟ نظام آموزش و پرورش به عنوان یک نهاد رسمی اجتماعی مسئولیت دارد برای آموزش سواد رسانه‌ای به دانش‌آموزان، تدابیر لازم را در نظر بگیرد و موانع لازم بر سر راه این هدف را از میان بردارد. در ادامه، محقق پیشنهادهای خود را مبنی بر سوق دادن نظام آموزشی به سمت آموزش سواد رسانه‌ای به این شرح بیان می‌دارد:

۱. بدون تردید معلمان برای آموزش سواد رسانه‌ای نقش مهمی ایفا می‌کنند. لذا ضرورت دارد نظام آموزشی در قالب دوره‌های ضمن خدمت، توانمندی‌های لازم را در این خصوص به معلمان منتقل کند.
۲. به منظور کسب اطلاع از وضعیت موجود در رابطه با امکانات و تسهیلات لازم برای آموزش سواد رسانه‌ای، قابلیت معلمان و دانش‌آموزان، پژوهش‌های میدانی صورت گیرد و نتایج آن برای تصمیم‌گیری‌های لازم لحاظ شود.
۳. سعی شود تا حد امکان برای بومی‌سازی تجربیات نظام‌های آموزشی پیشکسوت در این حوزه مطالعات تطبیقی انجام شود.

* منابع

1. Hobbs, Renee, and Richard Frost. (2003) "Measuring the acquisition of medialiteracy skills." Reading research quarterly 38.3, 330-355.

* پی‌نوشت

* Alliance for a Media Literate America

جدول ۱. سازوکار مؤلفه‌های درگیر جریان آموزش سواد رسانه‌ای در مدرسه

سازوکار	مؤلفه‌ها
اهداف دوره‌های آموزش سواد رسانه‌ای	هویت ایرانی - اسلامی دانش‌آموزان و معلمان باید تقویت شود
	دانش‌آموزان هوشمندانه از رسانه‌های گوناگون استفاده کنند و به خود مدیریتی در استفاده از رسانه‌ها دست یابند
	پرسشگری نقادانه در بین دانش‌آموزان تقویت شود
	توانایی پردازش پیام رسانه‌ای در بین دانش‌آموزان ارتقا یابد
	دانش‌آموزان بتوانند با نگاه انتقادی محتوای رسانه‌ها را بررسی کنند
	دانش‌آموزان با انواع رسانه‌های چاپی و الکترونیکی و تاریخچه مختصر آن‌ها آشنا شوند
	دانش‌آموزان با چگونگی دستیابی به اطلاعات معتبر در فضای مجازی آشنا شوند
	دانش‌آموزان پیام‌های آشکار، پنهان و نمادها و نشانه‌های متون رسانه‌ای را تشخیص دهند
	دانش‌آموزان با امکانات، ویژگی‌ها و چالش‌های فضای مجازی آشنا شوند و در مصرف رسانه‌ای به آن‌ها توجه کنند
	ارتباطات اجتماعی دانش‌آموزان ارتقا یابد
محتوای لازم برای آموزش سواد رسانه‌ای در مدرسه	دانش‌آموزان با مفاهیم سواد رسانه‌ای آشنا شوند
	شناخت پایگاه‌های اینترنتی
	شناخت ویژگی‌های رسانه‌ها به همراه تاریخچه آن‌ها
	معرفی بازی‌های رایانه‌ای، ویژگی‌ها و مزایا و معایب آن‌ها
	آشنایی با شیوه‌های اقناع مخاطب در گونه‌های رسانه‌ای
	چالش‌ها و مخاطرات حضور در فضای مجازی
	آشنایی با اخبار و تبلیغات سیاسی
	استفاده مناسب از فناوری‌های نوین ارتباطی، مدیریت جستجوی اینترنتی، مدیریت زمان و برنامه‌ریزی
	آشنایی با اصول، قواعد و زبان رسانه‌ها
	سواد بصری، هنری، و زیبایی‌شناسی در بررسی نمادها و نشانه‌ها
روش‌های اجرای آموزش سواد رسانه‌ای	نقد فیلم، انیمیشن، بازی‌ها، و کتاب‌ها
	تولید محتوای رسانه‌ای
	تکنیک‌ها و ویژگی‌های تبلیغات رسانه‌ای
	ابتدا به صورت آزمایشی اجرا شود
	در دوره متوسطه به صورت یک درس مستقل در نظر گرفته شود
تدریس محتوای آموزش سواد رسانه‌ای	در دوره ابتدایی به صورت تلفیق با درس‌های دیگر، به ویژه درس کار و فناوری، تدریس شود
	در دوره متوسطه، به صورت کتاب کار ارائه شود
	از روش‌های تدریس به صورت تلفیقی استفاده شود
	معلم نقش تسهیل‌گر داشته باشد و مباحث با توجه به شرایط سنی و فرهنگی شاگردان بیان شود
	انجام فعالیت‌های فردی و پروژه برای شاگردان در نظر گرفته شود
ارزشیابی آموزش سواد رسانه‌ای	از فناوری‌های نوین در تدریس استفاده شود
	در تدریس به تقویت زبان فارسی توجه شود
	به ارتباط محتوا با مطالب سایر کتاب‌های درسی در همان پایه و پایه‌های قبل و بعد توجه شود
ارزشیابی آموزش سواد رسانه‌ای	ارزشیابی به صورت مستمر و با توجه به فعالیت‌ها به شکل توصیفی انجام گیرد
	ارزشیابی پایانی براساس تولید محتوای رسانه‌ای و انجام پروژه‌ها به صورت توصیفی انجام گیرد